

Ireinová, Martina

[Bachmannová, Jarmila. Podkrkonošský slovník]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1999, vol. 48, iss. A47, pp. 217-219

ISBN 80-210-2098-9

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101532>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

komunikační a slohová výchova ztotožnit s pojmem *praktická stylistika*, jak jej vymezuje např. kolektivní *Stylistika současné češtiny* /M. Čechová, J. Chloupek, M. Krčmová, E. Minářová; Praha, Institut sociálních vztahů 1997/; praktická stylistika je zde definována jako disciplína, která učí stylizaci souvislých textů odpovídajících situaci a cíli promluvy.)

Další pasáže jsou věnovány historii slohového vyučování od tereziánských reforem v 70. letech 18. století až po současnost. Velmi cenné pro uživatele je, že se nejedná jen o chronologicky uspořádaný přehled teoretických názorů na vyučování slohu. Jako základ zde slouží skupina vybraných dílčích témat (formy projevu a vyučování z hlediska mluvenosti a psanosti, monologičnosti a dialogičnosti; slohové práce produkční a reprodukční; vztah slohové, gramatické a pravopisné složky předmětu český jazyk ap.), z nichž každé je zpracováno v diachronní perspektivě a zhodnoceno z hlediska možnosti dalšího vývoje.

Následující kapitola je zaměřena na roli slohové výchovy při rozvíjení osobnosti žáků. Autorka vychází z názoru, že slohová výchova patří k činnostem, které mohou přispět k formování osobnosti žáků, k utváření jejich vztahů k okolí. Učitelé mohou při slohovém vyučování žáky vést k rozvíjení schopnosti komunikovat s ostatními, utvářet a formulovat názory, kriticky je hodnotit a podobně. Tyto teoretické pasáže, zabývající se mj. i vztahem mezi tvořivostí učitelů a tvořivostí žáků, jsou doplněny také ukázkami autentických žákovských prací.

Předposlední kapitola je věnována metodám používaným v komunikační a slohové výchově a také problematice hodnocení žákovských prací. Autorka vyčleňuje a podrobně charakterizuje tři hlavní skupiny metod: 1) metody získávání stylistických znalostí; ty se člení na metody teoretické (výklad učitele, samostudium, diskuse) a praktické (práce s jazykovými projevy všeho druhu); 2) cvičné metody jsou rozčleněny podle stupně náročnosti na metody nižšího typu (opisování, imitování) a vyššího typu (propedeutická cvičení, stylizační cvičení, textová cvičení); 3) metody opakovací a prověřovací. Pokud jde o hodnocení žákovských prací, zdůrazňuje se zde nutnost komplexního hodnocení, v němž má své místo nejen jazyková a slohová přiměřenost, ale také vnější formální úprava.

Závěrečné pasáže obsahují hodnocení současných učebnic slohu a dalších pomůcek používaných při slohovém vyučování; připojen je také obsáhlý seznam literatury, který zahrnuje odborné práce věnované teorii slohového vyučování, vybrané učebnice a metodické příručky z posledních desetiletí i učební plány a osnovy.

Komunikace a slohová výchova je komplexně pojatá, fundovaně, současně však i přístupně napsaná práce, kterou jistě ocení nejen teoretikové zaměřeni na stylistiku, didaktiku nebo metodiku českého jazyka, ale také učitelé základních a středních škol.

Michal Křístek

Jarmila Bachmannová: Podkrkonošský slovník, Academia, Praha 1998, 265 stran (ISBN 80-200-0662-1).

Na počátku našeho století — v roce 1907 — vydal Jan František Hruška Dialektický slovník chodský. Je výsledkem jeho sedmnáctileté práce — sběru materiálu, a to „pouhým pozorováním a chytáním, co samo se objevilo za mnohých styků s lidem“. Zpracovával nářečí, které mu bylo „vpravdě řečí mateřskou“, což mu usnadňovalo jak sběr materiálu, tak jeho následné uspořádání. Jeho cílem bylo podat podrobný a spolehlivý obraz tohoto okrajového úseku jihozápadočeských nářečí tak, aby mohl být pramenem zejména pro další práci dialektologů.

Teprve na sklonku tohoto století jsme se dočkali dalšího slovníku zachycujícího slovní zásobu českého nářečí. Koncem minulého roku vyšel Podkrkonošský slovník Jarmily Bachmannové. Autorka zde shromáždila materiál získaný při výzkumu lexikální zásoby v pěti obcích (Bratřikov, Držkov, Loužnice, Radčice, Zásada) ležících 5–8 km od Železného Brodu, v jihovýchodní části okresu Jablonec nad Nisou. Kdysi to byl nejsevernější výběžek tradičního českého osídlení na pravém břehu řek Kamenice a Jizery. Jde o oblast, která patří k okrajovému podkrkonošskému úseku severočeské nářeční podskupiny a kde se dodnes udrželo sverázně nářečí. Je to území jazykově velmi starobylé.

V úvodu autorka podává zeměpisnou, hospodářskou a jazykovou charakteristiku zkoumané oblasti. Uvádí typické jazykové rysy tohoto okrajového nářečního úseku, užitečné pro studium hlavního oddílu práce. Autorka zde rovněž popsala způsob sběru lexikálního materiálu. V letech 1972 — 1983 zachytila především nejstarší zjiřitelný stav tradičního teritoriálního dialektu, ale kromě výzkumu mluvy nejstarší generace věnovala pozornost i běžnému jazykovému úzu příslušníků střední a nejmladší generace.

Nashromážděný nářeční materiál je zapsán formou běžnou při záznamu nářečních textů a je zpracován dvěma způsoby — jednak v ideografickém hesláři, jednak v diferenčním abecedním slovníku.

Ideografický heslář obsahuje zhruba 25 000 položek a reprezentuje tak velmi obsáhlý soubor lexikální zásoby zkoumané oblasti. Kromě výrazů běžně užívaných při každodenní komunikaci jsou zde v širokém rozsahu zastoupena i méně frekventovaná abstrakta ze sféry myšlení a duševního dění, dále řada frazeologických a jiných spojení slov. Nezanedbatelnou součástí uvedeného hesláře je bohatá terminologie, a to především sklářská (značná část obyvatelstva se zaměstnává sklářstvím, které zde má dlouhou tradici). V nemenší míře jsou zaznamenány výrazy vztahující se k zemědělství a chovu dobytka. Zpracována je i lexikální zásoba týkající se místních řemesel, např. termíny kovářské, cihlářské a zednické, kamenické, truhlářské, tesařské aj. Nelze opominout souvislé spontánní promluvy o zvycích, pověrách a lidovém léčitelství a dále zachycená rčení, pořekadla, přísloví a říkadla. Na shromážděném lexiku oddílů týkajících se zejména společenského života, veřejné správy, financí a školství se názorně odráží generační rozvrstvení materiálu. Slovní zásoba dané doby (a daného území) je zde zpracována opravdu jako celek.

V ideografickém (pojmovém) slovníku nejsou slova řazena podle abecedy, ale podle významových souvislostí do pojmových skupin. Autorka svůj materiál třídí do čtyř hlavních okruhů (I. Vesmír, svět kolem nás, II. Člověk, III. Člověk a společnost, IV. Obecné vztahy). Opírá se o třídící systém německých filologů R. Halliga a W. Wartburga; vlastní uspořádání ale přizpůsobuje českým podmínkám a charakteru získaného materiálu.

Výrazy jsou na stránce uspořádány do dvou sloupců. Na stejném řádku jsou uváděna synonyma — jako první bývá obvykle uváděno pojmenování příznačně nářeční, dále následuje výraz základní, nejčastěji užívaný (*mňesic, mňesiček*), pak výčet pokračuje výrazy citově zabarvenými apod. (*toňiček, tonda, puntá*). Autorka uvádí vedle sebe vidové dvojice, např. *delat / udelat škodu*; dokládá i nejčastěji užívané předpony u sloves, např. *líst, vi-, za-, pod-, pře-, s-, pro-, na-*. Uvozující spojení jsou zapsána v kulatých závorkách, např. (*dušno*) jako *pot pokličkou*. Varianty slov v slovních spojeních jsou odděleny lomítky, např. *to se hodí / pasuje / šikuje / to de k sobje*. Jména různých druhů reálií řadí do sloupce pod souhrnný název (např. *křesňi meno; přímňeňi, přimeňi*). U vlastních jmen a jmen zeměpisných je uvedeno, že jde o výběr (pravděpodobně těch nejfrekventovanějších jmen). Pokud je pojmenován celek a jeho části, pak pod označením celku stojí po pomlčce dále ve sloupci názvy součástí, detailů apod.

Významy slov nejsou v ideografickém hesláři uvedeny. Ve většině případů vyplývá význam z tematického uspořádání slov a z konkrétního zařazení výrazu, např. *nekleč, počas — nečas, čina, sloja, sibérie*. Mnohé z výrazů tohoto oddílu je třeba hledat v diferenčním abecedním slovníku,

který tvoří další část práce. Objevíme zde i nářeční výrazy, které v diferenčním slovníku nenajdeme, např. *stupinka*; narazíme i na pojmenování v diferenčním slovníku sice vysvětlená, ale pomocí slov, jejichž význam nám uniká, např. *mugle* ‚skl. druh tzv. fantazijní perle — korál tvaru butónu s rovným spodkem‘, *šunapajka* ‚švonepajová sukně‘. Výrazy *butón* a *švonepajová* zde uvedeny nejsou — autorka se drží zásady nevysvětlovat slova uvedená ve Slovníku spisovného jazyka českého (SSJČ), ale v tomto a v dalších případech, kdy zapsaná slova nejsou širší veřejnosti běžně známa a čtenář je nucen sahat po jiné publikaci, by jistě nebylo nevhodné tuto zásadu opustit a diferenční slovník rozšířit. Např. u výrazu *cimərúra* se můžeme jen dohadovat, zda jde ve vojenském slangu o úklid pokoje; slovo *klencák* má význam ‚vojenský cvik „k zemi“‘, — v diferenčním slovníku toto označení sice uvedeno je, ale pouze jako kamenický termín.

V oddílu IV. Obecné vztahy jsou zaznamenány jen výběrově nejobvyklejší zástupci z velkého množství formálních dublet.

Není na škodu věci, že některé výrazy jsou uvedeny na více místech podle významových souvislostí, např. *duče*, *dúče*, *dučište*; *hoch*, *hošište* (Lidský život a Vztahy mezi lidmi).

Mimořádně užitečný k rychlé orientaci a vyhledávání výrazů v tomto hesláři je abecední rejstřík základních hesel ideografického hesláře.

Diferenční abecední slovník obsahuje přes 2100 hesel a vychází z ideografického hesláře. Uvádí pouze ta slova, kterými se dialekt liší od slovní zásoby celonárodní, pro srovnání využívá SSJČ. Do slovníku autorka zařazuje dialektismy, které SSJČ neobsahuje, a výrazy, které určuje SSJČ jako nářeční s citací literárních autorů spojených se zkoumaným prostředím, dále slova odlišně tvořená atd. Nezařazuje slova s nepatrnými formálními odlišnostmi (např. *čečka*, *hermonika*), s typickými odchylkami kvantity (*dvíře*), denominativa s příponou *-ište* (*dučište*) a obecněji známá slova cizího původu (*obermajster*) apod. Diferenční slovník obsahuje velké množství odborných názvů (asi 1/5 všech hesel), a to zejména z oblasti sklářské. Slova cizího původu (většinou přejatá z němčiny) se uplatňují zejména v termínech. Zpracovává velké množství synonym a slov významově blízkých.

Podkrkonošský slovník je opravdovým přínosem pro naši dialektologii a jazykovědu vůbec. Po stránce metodické zvolila autorka nový přístup ke zpracování získaného lexika — shromážděný materiál utřídila nejen v diferenčním abecedním slovníku (tak jako tomu bylo v dřívějších pracích tohoto typu), ale i ve velice podrobném ideografickém hesláři. Zde se jí díky uspořádání výrazů do pojmových skupin podle významových souvislostí podařilo soustředit veliké množství materiálu, který takto utříděný bude velice dobře možné dále použít např. ke srovnávání slovní zásoby jednotlivých okruhů s podobně uspořádanými okruhy slovní zásoby jiných nářečí. Znovu je třeba připomenout velký význam abecedního rejstříku, bez něž by byl ideografický heslář jen těžko využitelný. Podkrkonošský slovník bude rozhodně cenným pomocníkem v další práci dialektologů a vzorem pro další následovníky. Slovníků českých nářečí by tak mohlo přibývat. Bylo by na škodu nechat vymizet mnohé nářeční výrazy, protože vycházející Český jazykový atlas nemůže zachytit lexikum v takové šíři, jako se to podařilo Jarmile Bachmannové. Chystaný slovník českých nářečí každý sběr nářečního lexika z Čech bude velmi potřebovat.

Martina Ireinová